

TĖVŲ TAPIMAS VAIKO IR ŠEIMOS GEROVĖS SISTEMOS PASLAUGŲ DALYVIU: NUO PRIEŠINIMOSI PAGALBAI IKI BESIFORMUOJANČIŲ LŪKESČIŲ

GINTARĖ PATAŠIŪTĖ

KAUNO MIESTO SOCIALINIŲ PASLAUGŲ CENTRAS

RASA NAUJANIENĖ

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Anotacija. Straipsnyje pristatomas empirinis tyrimas, kuriuo siekta paaiškinti tėvų tapimo vaiko ir šeimos gerovės sistemos dalyviu fenomeną dalyvavimo aspektu. Keliamas klausimas: kokios sąlygos lemia tėvų įtraukimą į pagalbos procesą ir kokios tėvų veikimo strategijos bei jų pasekmės reiškiasi vaiko ir šeimos gerovės sistemoje dalyvavimo aspektu. Dalyvavimo požiūris ir kritinė socialinio darbo perspektyva sudaro šio tyrimo teorinį pagrindą.

Reikšminiai žodžiai: vaiko gerovė, tėvų tapimas sistemos dalyviu, kritinis socialinis darbas, socialinis darbas su šeima.

ĮVADAS

Remiantis Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2024) 2023 metų veiklos ataskaitos duomenimis, gautas 57 471 pranešimas apie galimus vaiko teisių pažeidimus, ir tai 25,6 proc. daugiau nei 2022 m. Iš visų gautų pranešimų, atlikus vaiko situacijos vertinimą, 22 710 atvejų (40 proc. visų gautų pranešimų) nustatyta būtinybė vertinti pagalbos vaikui ir

(ar) šeimai poreikį ir šeima nukreipta į atvejo vadybos procesą (VTAĮT, 2024). Tarp pasitvirtinusių pranešimų daugiausia (71 proc., t. y. 40 598 iš visų gautų pranešimų apie galimus vaiko teisių pažeidimus) buvo gauta dėl nesmurtinių vaiko teisių pažeidimų, „7 641 atveju vaikams reikėjo užtikrinti saugią aplinką, iš jų 5 052 atvejais (66 proc.) vaikai saugiai apgyvendinti dėl vaiko atstovų pagal įstatymą arba turimo vienintelio iš tėvų ar kitų jo atstovų pagal įstatymą apsvaigimo nuo alkoholio ir (ar) narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų ir negalėjimo tinkamai pasirūpinti vaiku“ (VTAĮT, 2024, p. 24). 2023 m. užfiksuoti 3 987 galimo smurto prieš vaiką atvejai, o smurtą galimai patyrė 33 178 vaikai, t. y. 0,65 proc. iš visų 514 257 Lietuvoje 2023 m. gyvenančių vaikų. Stebint 2022 ir 2021 m. duomenis, matyti tendencija, jog 2023 m. užfiksuotas kiek didesnis smurtą patyrusių vaikų skaičius (VTAĮT, 2024). Taigi, 2023 m. statistiniai duomenys atskleidžia, jog šalyje išlieka daug vaiko teisių pažeidimų, o tai susiję su šeimos, kurioje padaryti vaiko teisių pažeidimai, įtraukimu į pagalbos sistemą ir tėvų tapimu vaiko ir šeimos gerovės sistemos dalyviu.

Socialinio darbo literatūroje dalyvavimas siejamas su paslaugų gavėjų ištraukimu į pagalbos proceso planavimą, teikimą ir vertinimą (Devaney et al., 2021). Tyrėjai Fuller ir Zhang (2017) nustatė, kad aktyvus tėvų dalyvavimas vaiko gerovės sistemos procesuose gali gerokai pagerinti pagalbos rezultatus, įskaitant mažesnę pakartotinių pranešimų apie netinkamą elgesį su vaiku skaičių. Autoriai teigia, kad tėvų bendradarbiavimas teigiamai susijęs su reikalavimų laikymusi, o tai savo ruožtu susiję su mažesniu pakartotinių pranešimų apie netinkamą elgesį skaičiumi per metus nuo atvejo užbaigimo. Tai rodo, kad jei tėvai aktyviai dalyvauja atvejo planavime, didėja sėkmingų rezultatų tikimybė. Cudjoe ir Abdullah (2018) teigia, kad tėvų dalyvavimas pagalbos procese yra ne tik naudingas, bet ir būtinas siekiant holistinio požiūrio į vaiko gerovę. Autoriai teigia, kad tėvų pripažinimas lygiaverčiais savo vaikų gyvenimo ekspertais gali padidinti vaiko gerovės paslaugų veiksmingumą.

Nepaisant tėvų dalyvavimo pagalbos procese aktualumo, tapimas vaiko gerovės sistemos dalyviu susijęs su emociniais tėvų išgyvenimais. Tembo ir Studsrød (2019) apžvelgė tyrimus apie emocinius tėvų

išgyvenimus bendraujant su vaiko gerovės tarnybomis penkiose šalyse: Norvegijoje, Australijoje, Kanadoje, JAV ir Jungtinėje Karalystėje. Autorių atlikta analizė atskleidė, kad nors tėvai įvardijo keletą teigiamų išgyvenimų, bendravimas su vaiko gerovės sistemoje esančiomis tarnybomis dažnai buvo įtemptas ir labai emociingas.

Smithson ir Gibson (2017), atlikę tyrimą apie tėvų, įtrauktų į vaiko apsaugos sistemą Anglijoje, patirtis, atskleidė, kad, nepaisant to, jog tėvai buvo įtraukti į vaiko teisių apsaugos procesą, jie jautė, kad jiems nesuteiktos tokios pat teisės kaip kitiems sistemos dalyviams, sprendimų priėmėjams ar partneriams, siekiant pagerinti situaciją. Lietuvoje atlikto tyrimo (Naujanienė ir Ruškus, 2020; Naujanienė et al., 2021) rezultatai atskleidė, kad valstybės ir šeimos santykių dimensijoje pastebima įtampa tarp valstybės siūlomų išsipareigojimų šeimai ir tėvų (ne)noro bendradarbiauti su valstybės institucijomis.

Wilkins ir Whittaker (2018) teigia, kad tėvų dalyvavimas siekiant užtikrinti vaiko gerovę yra pagrindas socialinio darbo su šeima praktikoje, ir pabrėžia, jog daugeliui tėvų tapimo paslaugų gavėjais ir darbo su vaiku ir šeimos gerovės srityje dirbančiais socialiniais darbuotojais patirtis yra kupina sunkumų, streso ir nerimo, net jei galutinis rezultatas jiems geras. Schoch ir Aeby (2022) teigia, kad tėvai dažnai patiria dviprasmiškumo jausmą teisės aktų nustatyta tvarka vykdomų vaiko apsaugos procedūrų metu, o tai gali trukdyti jiems dalyvauti (Schoch ir Aeby, 2022). Healy, Darlington ir Feeney (2018) teigia, kad labai svarbu, jog vaiko teisių apsaugos tarnybos pripažintų tėvų teisę dalyvauti priimančiais sprendimus, kurie turi įtakos jų šeimai. Šis klausimas tampa dar aktualesnis, kada iškyla poreikis paaimti vaiką iš šeimos, nes, kaip teigia Juhasz (2018), priverstinis vaiko paėmimas iš tėvų globos yra kraštutinė valstybės intervencija į privačią sferą, ir biologinių tėvų dalyvavimas teisinių sprendimų priėmimo procese tampa ypač svarbus.

Straipsnio tikslas – remiantis empirinio tyrimo rezultatais, paaiškinti tėvų tapimo vaiko ir šeimos gerovės sistemos dalyviu fenomeną dalyvavimo aspektu. Keliamas klausimas: kokios sąlygos lemia tėvų įtraukimą į pagalbos procesą ir kokios tėvų veikimo strategijos ir jų pasekmės reiškiasi vaiko ir šeimos gerovės sistemoje dalyvavimo aspektu.

Straipsnyje pristatomas empirinis tyrimas remiasi dalyvavimo požiūriu, kuris, kaip teigia Laca ir Laca (2022), pabrėžia paslaugų gavėjų dalyvavimą sprendimų priėmimo procesuose, kurie turi jiems tiesioginės įtakos. Šis požiūris grindžiamas su kritine paradigma socialiniame darbe siejamomis atsigavimo (angl. *recovery*) ir įgalinimo koncepcijomis bei socialinio darbuotojo ir paslaugų vartotojo bendradarbiavimo partnerystės koncepcija. Tyrimo dalyje nagrinėjamas šio požiūrio taikymas vaiko ir šeimos gerovės praktikoje.

VAIKO IR ŠEIMOS GEROVĖS SISTEMA KRITINIO SOCIALINIO DARBO POŽIŪRIU

Rogowski (2013) teigimu, remiantis kritine perspektyva, vaiko apsauga yra daugiau nei tik apsauga nuo tėvų ar globėjų prievartos, apima ir siekį užtikrinti vaiko gerovę, kurią Rogowski (2013) apibūdina kaip vaiko sveikatos ir vystymosi užtikrinimą bei galimybę vaikui gyventi saugiomis ir jo vystymuisi bei augimui palankiomis sąlygomis. Kol kas, autoriaus teigimu, socialiniame darbe su vaikais ir šeimomis ir toliau dominuoja vaiko apsauga.

Pasak Weiss-Gal, Levin ir Krumer-Nevo (2014), yra keturi pagrindiniai kritinio socialinio darbo su šeima praktikos bruožai. Pirmasis apima holistinį požiūrį į žmogaus problemų supratimą ir jų sprendimą, atsisakant dirbtinio individo atskyrimo nuo visuomenės, taip siekiant sudaryti sąlygas integruotai veikti siekiant pokyčių. „Individas“ nėra priešpastatomas „visuomenei“, darbas su vaikais nėra priešpastatomas „darbui su šeimomis“ (p. 2). Kritinio socialinio darbo strategija atspindi požiūrį, kad socialinis pokytis įmanomas, žmonės turi gebėjimų juos skatinti ir pasipriešinti priespaudos galios santykiams (Rossiter, 1996; cit. Weiss-Gal et al., 2014).

Antrasis kritinio socialinio darbo su šeima praktikos bruožas apima dėmesį socialinių darbuotojų ir paslaugų gavėjų galios disbalansui. Weiss-Gal ir kt. (2014) rašo, kad paprastai socialiniai darbuotojai turi daugiau galios nei jų paslaugų gavėjai, todėl socialiniai darbuotojai turėtų kritiškai vertinti šį galios disbalansą. Taip pat socialiniai darbuotojai

turi skatinti kritinę refleksiją, siekdami padėti paslaugų gavėjams išsiugdyti naują supratimą ir veiksmų galimybes (Healy, 2000; cit. Weiss-Gal et al., 2014).

Trečiasis kritinio socialinio darbo su šeima bruožas yra partnerystė ir dialogas (Weiss-Gal et al., 2014). Pasak autorių, paslaugų gavėjai, šeimos ir bendruomenės nariai yra svarbūs partneriai, turintys žinių, kurios būtinos aiškinant sudėtingas ir dviprasmiškas situacijas, problemas ir poreikius, taip pat priimant sprendimus ir intervencijos procesus. Partnerystė leidžia paslaugų gavėjams ir kitiems dalyvaujantiems asmenims būti išgirstiems, prisidėti savo žiniomis ir kontroliuoti procesus, kurie atspindi socialinę galią (Healy, 2000; cit. Weiss-Gal et al., 2014).

Ketvirtasis kritinio socialinio darbo su šeima bruožas yra sąmoningas dėmesys kalbos galiai (Rossiter, 1996; Fook, 2002; cit. Weiss-Gal et al., 2014). Pasak autorių, socialiniai darbuotojai turi vengti kalbos, kuriančios atstumą ar stiprinančios nelygius galios santykius tarp socialinių darbuotojų ir paslaugų gavėjo. Taip pat siūloma pasirinkti tokią kalbą, kuri neskatinėtų spaudos diskursų, bet priešingai, kurtų alternatyvius jiems (p. 3).

Taigi, remiantis kritiniu socialiniu darbu, vis dar yra galios disbalansas tarp paslaugų gavėjų ir socialinių darbuotojų, nes sistema paremta stebėjimu ir kontrole. Be to, svarbu ne tik saugoti vaikus nuo tėvų nepriežiūros ar smurto, bet ir kurti bei užtikrinti saugias sąlygas, kuriomis vaikas galėtų augti ir vystytis. Holistinis požiūris į žmogaus problemų supratimą ir jų sprendimą siūlo požiūrį, kai asmeniniai pokyčiai neat-siejami nuo visuomeninių.

SKURDO SUVOKIMO PARADIGMA IR TĖVŲ DALYVAVIMAS VAIKO IR ŠEIMOS GEROVĖS SISTEMOJE

Pasak Saar-Heiman (2019), daugėja mokslinių darbų, kuriuose raginama sukurti naują vaiko apsaugos sistemą, kuri kontekstualizuoja riziką ir susieja ją su skurdu bei socialine atskirtimi, naudojant kritinę refleksiją kaip analizės metodą. Autorės tyrimo išvados atskleidžia dvi pagrindines įtampas, susipynusias į skurdo suvokimą orientuotoje

vaikų apsaugos praktikoje. Pirmoji įtampa kyla tarp vaiko apsaugos intervencijų sutelkimo į tėvų auklėjimą ir intervencijų orientavimo į skurdą, antroji – tarp rizikos nustatymo socialiniame kontekste ir geriausių vaiko interesų koncepcijos. Anot Saar-Heiman ir Guptos (2020), tyrimų duomenys rodo, kad skurdas veikia tiesiogiai ir netiesiogiai, per tėvų patiriamą stresą ir kaimynystės sąlygas, taip pat sąveikaudamas su kitais veiksniais, tokiais kaip smurtas šeimoje, psichikos sveikata ir piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis. Saar-Heiman ir Gupta (2020) rašo, kad, kalbant apie vaiko ir šeimos gerovės kūrimą, reikėtų dirbti su šeimomis, skatinti tėvų dalyvavimą pagalbos procese, kad jų balsas būtų išgirstas diskusijose su politikais ir politikos formuotojais.

Pasak Saar-Heiman ir Krumer-Nevo (2020), vis daugiau duomenų rodo, kad netinkamas elgesys su vaikais ir tikimybė, kad šeima bus įtraukta į vaikų apsaugos intervencijas, susiję su skurdu, o tėvai šias intervencijas vertina kaip priežiūros priemones ir mano, kad socialiniai darbuotojai ignoruoja skurdo ir nelygybės poveikį tėvystei. Autorių teigimu, atlikti tyrimai rodo, jog tėvų dalyvavimas vaiko apsaugos intervencijose yra menkas ir nėra grindžiamas partneryste. Pasak autorių, diskusijos su tėvais vykdant intervencijas nevyksta kaip atviras dialogas, veikiau jos nukreiptos į tai, kad būtų pasiektas sutarimas dėl paslaugų, kurios, specialistų nuomone, turėtų būti teikiamos. Saar-Heiman ir Krumer-Nevo (2020) rašo, kad tėvų dalyvavimui įtakos turi tai, jog į vaiko apsaugos sistemą būna įtraukiami prieš jų valią, o tai lemia paslaugų gavėjo – socialinio darbuotojo santykių disbalansą. Taip pat tėvai jaučiasi kaltinami dėl to, kad atsidūrė šioje sistemoje. Arnstein (1996), nagrinėjusi piliečių dalyvavimą priimant sprendimus, teigia, kad yra esminis skirtumas tarp „tuščio“ dalyvavimo, tapusio ritualu, ir realaus, turint galį priimant sprendimus. Ši takoskyra tarp dalyvavimo kaip ritualo ir realaus dalyvavimo aktuali ir vaiko gerovės srityje.

Toros ir Lehtme (2020) teigia, kad realus įsitraukimas egzistuoja tik palaikančioje aplinkoje, o palaikantis bendravimas viso darbo proceso metu didina tėvų įsitraukimą. Be to, būtent pasitikėjimu grįsti santykiai yra raktas į prasmingą partnerystę ir įsitraukimą. Jų atliktas tyrimas atskleidė, kad lemiamas sėkmingo įsitraukimo elementas labiausiai

susijęs su asmeninėmis savybėmis ir darbuotojo bendravimo įgūdžiais, ypač gebėjimu sukurti pasitikėjimo atmosferą įsitraukimo pradžioje ir palaikyti palaikantį bendravimą viso darbo proceso metu. Kai tėvų tikėjimą bendradarbiavimu ir norą bendradarbiauti susilpnino neigiamas požiūris ir nepasitikėjimas iš darbuotojo pusės, jie jautėsi nusivylę sistema. Paaiškėjo, kad tikrasis bendradarbiavimas egzistuoja tik palankioje aplinkoje, sukurtoje socialinio darbuotojo, o pradinio tėvų noro bendradarbiauti niekada nepakako geram bendradarbiavimui palaikyti. Galiausiai tėvai, kurie patyrė palaikantį požiūrį ir įsitraukimą, jautėsi dalyvaujantys savanoriškai ir pripažino, kad santykiai su darbuotoju jiems yra naudingi (p. 2).

Taigi, atlikta skurdo suvokimo paradigmos teorinė analizė atskleidžia, kad skurdas, remiantis šia paradigma, suvokiamas kaip žmogaus teisių pažeidimas, kuris kyla dėl nelygių socialinių bei ekonominių struktūrų ir pasireiškia per skurstančių žmonių ribotas galimybes įgyti išsilavinimą, darbą, būstą ir rūpintis sveikata. Remiantis skurdo suvokimo paradigma svarbu kurti santykiškai grindžiamas žinias, kurios atskleidžia gilų skurstančių žmonių perspektyvos suvokimą ir tai, kad skurdas ir kiti marginalumo aspektai sukuria unikalią gyvenimo perspektyvą, o solidarumas tarp socialinių darbuotojų ir paslaugų gavėjų, siekiant įveikti galios disbalansą, atsirandantį tarp paslaugų gavėjų ir socialinių darbuotojų, yra būtinas. Teoriniai šaltiniai atskleidė, kad skurdas ir netinkamas elgesys su vaikais susiję su didesniu poreikiu įtraukti tėvus į vaiko apsaugos intervencijas, siekiant apsaugoti vaikus ir užtikrinti jų gerovę.

VAIKO GEROVĖS SISTEMOS KONCEPTUALIZAVIMAS

Pasak Kairienės (2012), Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija turėjo įtakos vaiko teisinio statuso kaitai visame pasaulyje, nes šioje konvencijoje vaikas pripažintas savarankišku teisės subjektu. Vaiko pripažinimas savarankišku teisės subjektu apibrėžė jo teises atskirai nuo šeimos ir suteikė galimybę laisvai vertinti jo poreikius bei interesus. Naujanienė ir kt. (2021) rašo, kad Vakarų visuomenėse socialinio darbo su vaikais ir

jų šeimomis praktiką formavo dvi vaiko gerovės ideologijos: paramos šeimai ir vaiko apsaugos. Gilbert (2012) kartu su kolegomis įvedė ir trečią požiūrį – orientuotą į vaiko raidą. Šių trijų požiūrių sąveika paaiškina vaiko gerovės sampratos kompleksiskumą, kuris atsispindi ir kritinio socialinio darbo požiūryje.

Tyrėjai teigia, kad į vaikų apsaugą orientuojamoje praktikoje akcentuojamas netinkamas elgesys su vaikais, visų pirma siekiama atpažinti netinkamą elgesį ir neatidėliotinai reaguoti. Autorių teigimu, ši praktika iš esmės pagrįsta tyrimo ir teisiniais klausimais, būtinybe rinkti ir įvertinti teismo ekspertizės įrodymus, siekiant nustatyti, ar buvo elgiamasi netinkamai ir kas už tai atsakingas (Gibert, 2012; Hayes ir Spratt, 2014). Naujanienė ir kt. (2021) rašo, kad remiantis vaiko apsaugos požiūriu intervencijos vaiko gerovės sistemoje buvo nukreiptos į tėvų disfunkcijos ir vaiko nepriežiūrą sąlygojančio elgesio šalinimą. Autoriai teigia, kad valstybėse, kuriose vyrauja šis požiūris, vaiko apsaugos paslaugos yra atskirtos nuo paslaugų šeimoms, o pačios valstybės vykdo vaiko „sargo“ vaidmenį, santykiai tarp šeimos ir valstybės tampa varžybiniai (Naujanienė et al., 2021).

Parama šeimai, anot Naujanienės ir kt. (2021), gali būti suprantama kaip paslaugos ir intervencijos, kuriomis stiprinami tėvų gebėjimai rūpintis savo vaikais, o vaikų apsaugos intervencijomis siekiama nustatyti ir apsaugoti vaikus nuo prievartos ir nepriežiūros. Tyrėjai (Gilbert, 2012; Hayes ir Spratt, 2014) teigia, kad vaiko gerovės praktika, pasižyminti į paslaugas šeimai orientuotu požiūriu, susijusi su šeimos sunkumų ir problemų vertinimu bei terapinių ir praktinių paslaugų teikimu, siekiant jas sumažinti.

Pasak Naujanienės ir kt. (2021), į vaiko raidą orientuotas požiūris išsiskiria tuo, kad intervencija nukreipta į vaiko kaip atskiro individo poreikius. Berrick, Gilbert ir Skivenes (2023) teigia, kad į vaiko raidą orientuotas požiūris išreiškiamas teisės aktais, kuriuose įtvirtinamos vaikų teisės ir veiksmai, atitinkantys unikalius vaikų poreikius bei jų autentiško dalyvavimo priimant sprendimus, turinčius įtakos jų gyvenimui, skatinimu. Pasak Naujanienės ir kt. (2021), remiantis į vaiko raidą orientuotu požiūriu, intervencija vykdoma taikant geriausio

vaiko intereso principą ir ankstyvąją intervenciją, kad vaikas nepatirtų smurto ir kitaip nebūtų pažeista jo raida. Autoriai taip pat išryškino, kad valstybės remia tėvų išpareigojimus, jos turi nepriklausomą nuo tėvų santykį su vaiku.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija visame pasaulyje pakeitė požiūrį į vaiko teisinį statusą, nes vaikas buvo pripažintas savarankišku teisės subjektu, kurio teisės buvo atsietos nuo šeimos ir taip suteikta galimybė laisvai vertinti vaiko poreikius bei interesus. Išanalizavus teorinius šaltinius atskleista, kad požiūrį į vaiko gerovę suformavo vaiko gerovės ir vaiko apsaugos ideologijos. Į vaiko apsaugą, į paslaugas šeimai ir į vaiko raidą orientuoti požiūriai atskleidžia vaiko gerovės sistemos sampratos kompleksiskumą. Vaiko apsaugos požiūriu grįstoje vaiko gerovės sistemoje svarbiausiu tampa vaiko apsaugos aspektas ir neatidėliotina reakcija į įvykius, kuomet siekiama teisiškai ištirti, kas kaltas dėl netinkamo elgesio su vaiku. Remiantis į paslaugas šeimai orientuotu požiūriu, svarbiausiu aspektu tampa tėvų stiprinimas, siekiant užtikrinti vaiko gerovę. O vaiko gerovės sistema, orientuota į vaiko raidą, skatina tėvų partnerystę ir vaiko dalyvavimą priimant sprendimus, susijusius su jų gyvenimu, siekiant užtikrinti geriausius vaiko interesus ir apsaugoti jį nuo bet kokios galimos žalos raidai.

TYRIMO METODOLOGIJA

Straipsnyje pristatomam tyrimui atlikti pasirinkta kokybinio tyrimo priemonė. Tyrimui atlikti buvo naudojama tikslinė kriterinė dalyvių atranka. Tyrime dalyvavo 6 motinos nuo 23 metų iki 44 m., kurios augina nuo 1 iki 4 vaikų. Visos tyrimo dalyvės gyveno dėl nustatytos vaiko laikinosios priežiūros socialinę priežiūrą teikiančioje socialinių paslaugų įstaigoje. Duomenims rinkti buvo pasirinktas pusiau struktūruoto interviu metodas, iš anksto numatant tyrimo temas. Interviu metu buvo užduodama papildomai klausimų, siekiant geriau suprasti tiriamą temą. Tyrimo duomenys analizuoti remiantis grindžiamosios teorijos kodavimo metodais, atliekant atvirą ir ašinę kodavimus.

Tyrėja (pirmoji autorė) su tyrimo dalyvėmis kalbėjosi gyvai, akis į akį, iš anksto sutarusi joms patogią dieną, laiką ir vietą. Duomenys įrašyti naudojant telefone esančią garso įrašymo programą ir išsaugoti kompiuteryje. Prieš atlikdama tyrimą tyrėja raštu kreipėsi į įstaigos vadovą dėl leidimo atlikti interviu. Gavus leidimą buvo susisiepta su potencialiomis tyrimo dalyvėmis ir aptarta tyrimo tema bei tikslas, užtikrintas tyrimo metu gautų duomenų konfidencialumas, gautas savanoriškas sutikimas dalyvauti tyrime. Duomenys buvo įrašomi prieš tai gavus žodinius tyrimo dalyvių sutikimus, kurie įrašyti kiekvieno interviu pradžioje.

Šiame darbe gauti kokybiniai duomenys buvo analizuojami remiantis Strauss ir Corbin (1998) pateiktais grindžiamosios teorijos kodavimo metodais: atviru ir ašiniu. Pirmiausia buvo atliekamas įrašytų ir išsaugotų interviu transkribavimas. Transkribavus interviu, buvo atliekamas atviras kodavimas, duomenis redukuojant ir išskiriant prasmingas interviu ištraukas bei priskiriant joms kategorijas ir subkategorijas. Šiame etape naudojama *emic* ir *etic* perspektyvos (Krysik ir Finn, 2010), interpretuojant įvardytas subkategorijas ir kategorijas. Antrame analizės etape buvo atliktas ašinis kodavimas, kuris, pasak Strauss ir Corbin (1998), yra kategorijų susiejimo su jų subkategorijomis procesas. Kaip nurodo autoriai, šis kodavimas vadinamas ašiniu, nes vyksta aplink kategorijos ašį, susiejant kategorijas savybių ir dimensijų lygmeniu, siekiant, kad būtų suformuoti tikslesni ir išsamesni reiškinių paaiškinimai. Šiame tyrime, pasitelkus grindžiamosios teorijos atviro ir ašinio kodavimo procedūras, buvo sukurtas tėvų tapimas sistemos dalyviais, aprašant fenomeno struktūrines ir veikimo sąlygas. Detaliai fenomenas aprašomas rezultatų dalyje, atskiromis pastraipomis išskiriant interviu ištraukas.

Atliekant tyrimą buvo laikomasi pagrindinių etikos principų, įskaitant informuoto asmens sutikimo principą: gautas tyrimo dalyvių žodinis sutikimas, užtikrintas konfidencialumas, interviu buvo įrašyti tik iš anksto apie tai pranešus tyrimo dalyvėms ir gavus jų žodinį sutikimą, kuris įrašytas kiekvieno pokalbio pradžioje. Tyrėja jautriai ir empatiškai reagavo į tyrimo dalyvių pasakojimus, gerbė jų nuomones ir požiūrius visais išsakytais klausimais.

TYRIMO REZULTATAI

Tėvų tapimo sistemos dalyviu fenomeno sąlygų rinkinys. Kaip ir kiekvienam fenomenui, tėvų tapimo vaiko gerovės sistemos dalyviu būdingas savitas sąlygų rinkinys. Struktūra arba sąlygos sudaro sąlygas, t. y. sukuria aplinkybes, kuriomis problemos, klausimai, įvykiai ar įvykiai, susiję su reiškiniu, yra arba atsiranda. Sąlygos yra įvykiai ar jų rinkiniai, kurie sukelia reiškinių situacijas, problemas bei klausimus ir tam tikru mastu paaiškina, kodėl ir kaip asmenys ar grupės reaguoja tam tikrais būdais. Sąlygos gali būti priežastinės, išiterpiančios ir kontekstinės (Strauss ir Corbin, 1998).

Tyrimo analizė atskleidė įvykius ir procesus, kurie atvedė tėvus prie tapimo vaiko gerovės sistemos dalyviu. Tyrimo duomenų analizės metu *priežastinėms sąlygoms* buvo priskirtos tokios kategorijos: nepalanki mamos vaikystė, smurtas artimoje aplinkoje, alkoholio vartojimas, netinkamas elgesys su vaikais.

Nepalankios mamos vaikystės kategoriją apibūdina tėvų priklausomybė nuo alkoholio ir vaikystėje buvę praradimai. Frederick, Spratt ir Devaney (2021) atlikti tyrimai rodo, jog asmenys, turintys aukštesnį nepalankios vaikystės patirties balų skaičių, dažniau tampa socialinių paslaugų gavėjais. Pasak autorių, tėvų priklausomybė nuo alkoholio ar narkotikų yra viena iš nepalankios vaikystės patirčių. Tyrimo dalyvė Ugnė pasakojo, kad *tėvų priklausomybė nuo alkoholio* turėjo įtakos jos tolesniam gyvenimui. Pasak Ugnės, pirmieji lūžiai jos gyvenime prasidėjo, kai tėvai pradėjo išgėrinėti. Ji pasakojo, kad vėliau prasidėjo kitas etapas, ėmė trūkti maisto, atsirado skolų, išjungė elektrą ir viskas diena po dienos tik blogėjo. Tyrime dalyvavusi Jurgita dalinosi, kad viskas, ką ji žino apie savo šeimą, yra tai, kad jie – alkoholikai. Tyrime dalyvavusi Luka dalinosi, kad neturėjo geros vaikystės, nes mama labai gėrė. Taigi, tyrime dalyvavusių motinų nepalankios vaikystės patirtys, susijusios su tėvų priklausomybe nuo alkoholio, neigiamai paveikė tyrimo dalyvių gyvenimą, tad tapimas sistemos dalyviu siejamas su šia priežastimi.

Pirmas etapas buvo, kad tėvai gerti pradėjo <...> paskui maisto neprieklius, skolos, tie visi išgyvenimai, elektrą atjungia, be elektros gyvenam <...> ir paskui diena po dienos viskas blogėjo (Ugnė, 39 m.).

Ką aš žinau apie savo šeimą, kad jie yra alkoholikai (Jurgita, 23 m.).

Nu aš vaikystės neturėjau, mama labai gerdavo (Luka, 39 m.).

Frederick ir kt. (2021) teigia, kad nepalankios vaikystės patirtys siejamos su vieno ar abiejų tėvų netektimi. Tyrimo dalyvės atskleidė, kokius *vaikystės praradimus* joms teko patirti. Kaip pasakojo Ugnė, dėl priklausomybės atitolusi mama jai paliko didelį randą, jai teko vienai, be mamos, priiminėti pagrindinius gyvenimo sprendimus. Tyrime dalyvavusi Luka dalinosi, kad vaikystės beveik neturėjo, ji turėjo vieną norą – kuo greičiau užaugti ir išeiti iš namų. Tyrime dalyvavusi Laima taip pat dalinosi, kad mamos neturėjo, augo vaikų globos namuose, o globėjai jai liepdavo sunkiai dirbti. Tyrimo dalyvių pasakojimai rodo, kad vaikystės praradimai susiję su vieno iš tėvų mirtimi arba atitolimu dėl priklausomybės, kuris tyrimo dalyvių taip pat apibūdintas kaip netektis, bei vaikystėje patirtas smurtas turėjo įtakos tyrime dalyvavusių moterų ateičiai ir tapimui vaiko gerovės sistemos dalyvėmis.

Mamai sakau labai didelį randą paliko, nes labai atitolo nuo mūsų su tom visom priklausomybėm <...> Pradėjo trūkti jos, kai man reikėjo priimti pagrindinius sprendimus, buvo tokių temų, kai reikėjo ir mamos (Ugnė, 39 m.).

Vaikystės, galima sakyti, aš ir neturėjau, labai vienas noras buvo greičiau užaugti ir išeiti (Luka, 39 m.).

Aš vaikystės nemačiau, aš augau vaikų namuose <...> Imdavo mane globėjai dirbti, dirbdavau sunkiai ir daržus po 30 laipsnių karščio ir pūslėm būdavo išmėtyta (Laima 44 m.).

Smurtas artimoje aplinkoje yra dar viena priežastis, sąlygojusi tyrimų dalyvių tapimą vaiko gerovės sistemos dalyviu. Keddell ir Hyslop (2019) tyrimas atskleidė, kad tėvų patirti traumuojančios įvykiai ir smurtas šeimoje yra svarus rizikos veiksnys, lemiantis tėvų įtraukimą į pagalbos sistemą. Pasak tyrimo dalyvės Jurgitos, prieš tampant paslaugų gavėja, jos gyvenimas nebuvo idealus. Jurgita dalinosi, kad gyveno

mieste su sugyventiniu, kuris kėlė pavojų jos gyvybei, todėl Jurgita nusprendė persikelti gyventi į kitą miestą. Luka pasakojo, kad jos draugas nedirbo, tik vogė, todėl ji bijojo, kad jis nesėstų į kalėjimą. Tyrimo dalyvė dalinosi, kad po kurio laiko ji prie tokio gyvenimo priprato, nes nereikėjo jaudintis dėl pinigų. Pasak Lukos, sūnaus ji neplanavo, nes jos vyras labai gėrė ir mušė ją net tada, kai laukėsi.

Prieš tai mano gyvenimas nebuvo idealus <...> Gyvenau prieš tai (miesto pavadinimas), su sugyventiniu, su juo gavosi labai dideli konfliktai, net pavojus gyvybei, tada nusprendžiau persikelti į kitą miestą (Jurgita, 23 m.).

Sūnaus visai neplanavau, bet sužinojau, kad laukiوسي, jis žiauriai gėrė, rankas kilnojo, nu buvo ne kažką. Ir nėsčią mušdavo (Luka, 39 m.).

Keddell ir Hyslop (2019) tyrimas atskleidė, kad tėvų alkoholio vartojimas yra viena iš tapimo vaiko gerovės sistemos paslaugų gavėju priežasčių. **Alkoholio vartojimo** patirtys atsiskleidžia ir šiame tyrime. Tyrimo dalyvavusi Luka dalinosi, kad socialiniai darbuotojai ir vaiko teisių apsaugos specialistai jos gyvenime atsirado tik gimus trečiam vaikui, nes ji išgėrė įstaigoje. Tyrimo dalyvavusi Laima savo tapimą vaiko gerovės sistemos dalyve taip pat sieja su alkoholio vartojimu, nes socialinės darbuotojos ją vis rasdavo išgėrusią. Agnė taip pat pasakojo, kad jų šeima vaiko gerovės sistemoje atsirado dėl alkoholio vartojimo.

Kai įstaigoje įvyko pirmas išgėrimas, tai atsirado vaikų teisės (Luka, 39 m.).

Pradėjau truputį išgėrinėti ir paskui daugiau, nes jau viskas susikaupė ir viską vienai, tokį krūvį visą <...> kas du mėnesius mane pagaudavo išgėrusią (Laima, 44 m.).

Neilgai ten laikėmės, gal dvi savaites, ir paskui žiūriu, vyras ateina su bonke alkoholio, nu ir viskas... (Agnė, 44 m.).

Featherstone ir kt. (2019) savo straipsnyje taip pat rašė, kad smurtas prieš vaikus ir kitas netinkamas elgesys su jais yra viena iš priežasčių, kodėl tėvai tampa vaiko gerovės sistemos paslaugų dalyviais. Netinkamas elgesys su vaiku atsiskleidė ir šiame tyrime. Jame dalyvavusi Agnė dalinosi, kad viena iš priežasčių, kodėl prasidėjo jos šeimos kontaktas

su socialiniais darbuotojais, buvo jos ir dukros konfliktiški santykiai. Tyrimo dalyvė Agnė papasakojo apie atvejį, kai vakare jos dukra atėjo kažko paklausti, o Agnė buvo išgėrusi alaus. Agnės teigimu, ji nebuvo visai girta. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad tada įvyko konfliktas tarp jos ir dukros. Konflikto metu jos susistumdė, tampė viena kitai už plaukų, pasak Agnės, ji dukros kumščiais nemušė, bet paėmė už gerklės, kad ši nusiramintų, bet nedusino. Tyrimo dalyvės pasakojimas pateiktas labiau kaip įprastas, o ne išskirtinis, vaiko išgyvenimams nepaliekant vietos.

*Buvo vienas momentas, jo, mes buvom vakare išgėrę, dukra ateina vakare, reiškias, ir ji kažko ten paklausia, aš buvau išgėrusi alaus biškį, nebuvau visai ten girta. Jinai pradėjo ten chamavot, ir sakau, aš jai sakau tu man atsakyk, mes su ja susistumdėm, ant grindų tenai, pasitampėm su plaukais, ten aš jai su kumščiais nemušiau, paėmiau už gerklės, kad nusi-
ramintų, bet nedusinau (Agnė, 41 m.).*

Taigi apibendrinant galima teigti, kad priežastinės sąlygos, tokios kaip nepalankios vaikystės išgyvenimai, smurtas artimoje aplinkoje, alkoholio vartojimas, netinkamas elgesys su vaikais, paaiškina tėvų tapimą sistemos dalyviais.

Kontekstinės sąlygos yra specifinių sąlygų rinkinys, kurios dimensijomis „kertasi“ čia ir dabar. Kontekstinės sąlygos turi savo šaltinį priežastinėse ir įsiterpiančiose sąlygose ir yra to rezultatas, kaip jos susipina ir sujungiamos įvairiais modeliais (Strauss ir Corbin, 1998). Kontekstinės sąlygos gali paaiškinti, kodėl tėvai tampa vaiko gerovės sistemos dalyviais. Tyrimo duomenų analizės metu *kontekstinėms sąlygoms* buvo priskirtos tokios kategorijos: paramos trūkumas, prasta finansinė situacija, būsto neturėjimas.

Keddell ir Hyslop (2019) tyrimas atskleidė, kad paramos neturėjimas yra venas iš rizikos veiksnių, sąlygojančių tėvų įtraukimą į pagalbos sistemą. Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad tyrimo dalyvės patyrė tiek formalios, tiek neformalios paramos trūkumą. Tyrimo dalyvių pasakojimuose atsiskleidė skaudžias patirtis primenantys, nutrukę ar atitolę santykiai su išplėstine šeima, kas sąlygoja tyrimo dalyvių vienišumą ir paramos bei artimųjų trūkumą.

Kaip sakau, buvo tas mano miegojimas... Ir aš atstūmiau visus, nebendrau su niekuo, bet ir šiaip mano močiutė čia kai mirė prieš keturis metus ir tas toks bendravimas nutrūko su ta puse (Julija, 28 m.).

Brolis gal gali išklaustyti, apie jokią finansinę pagalbą išvis nekalbu, jis jau daug metų išvykęs į užsienį ir per tiek metų visai jokios pagalbos (Ugnė, 39 m.).

Su tėvu tai tokie santykiai, kad nuo pat mažens iki tol, kol jis nužudė mano mamą, jis sėdėjo kalėjime. Aš gal į pirmą ar antrą klasęėjau, kai ji paleido, <...> tai mes su juo praktiškai nebendrauom. Paskui mes pradėjom bendrauti jau kai aš buvau paauglė, bet ten toks bendravimas, kad aš pati įkyriai lindau (Jurgita, 23 m.).

Tai yra sesių, turiu ir mamą, bet tai tokia tema, kurios kaip nėra man <...> mane augino močiutė. Močiutė kai numirė, tai viskas išvis sugriuvo (Luka, 39 m.).

Saar-Heiman (2019) teigia, kad dėmesys tėvų atsakomybei už jų vaikų padėtį užgožia socialinį kontekstą ir skurdą, kuriame vyksta tėvų auklėjimas. Apie tėvų patiriamus finansinius sunkumus ir su tuo susijusį tapimą vaiko gerovės sistemos dalyviu atskleidė Keddell ir Hyslop (2019). Tyrimo dalyvių pasakojimuose atsiskleidė jų *prasta finansinė situacija*. Tyrimo dalyvės Julijos teigimu, ji niekada neturėjo tiek pinigų, kad galėtų sau viską leisti. Moteris pasakojo, kad jos mama ją ir brolių augino viena, jų gyvenime niekada nebuvo daug pinigų. Pasak Julijos, jos mama ją išmokė gyventi iš tiek, kiek turi. Turėdama mažiau pinigų ji leidžia sau mažiau, o turėdama daugiau gali sau leisti daugiau.

Aš niekada ir neturėjau tiek pinigų, kad galėčiau sau leisti pirkti viską, ką noriu (Julija 28 m.).

Kaip finansinė padėtis veikia tyrimo dalyvių gyvenimą, dalinasi ir tyrimo dalyvė Ugnė. Ji pasakojo, kad turi rinktis, ko reikia labiau. Julija teigia mananti, kad batus galima išskalbti, todėl jų neperka. Pasak Ugnės, apsiperkant parduotuvėje, prie maisto prekių lentynos jai reikia rinktis, ar pirkti pigesnę, ar brangesnę dešrą. Moteris dalinasi, jog mano, kad tik vieną kartą gyvena, tad verta nusipirkti skanesnės dešros, tačiau kartais jai būna labai sunku apsispręsti. Tyrimo dalyvės Ugnės

pasakojimas išduoda tai, kad net baziniams poreikiams patenkinti ne visada pakanka pinigų.

Labai stipriai mane veikia. Turi rinktis, kas yra svarbiau, ir galvoji, nu gerai, batus išskalbsi, gal jų nereikia. Einu į parduotuvę, pudra baiginėja-si, tarkim, kokia ir galvoji <...> kiek kartų būna ateini prie tos lentynos, čia dešra ta, ar čia dešra ta, kurią imt, pigesnę ar brangesnę. Tada galvoju, aš vieną kartą gyvenu, gal galima kažką gero man irgi nusipirkti, gal galima skanesnės tos dešros nusipirkti, o kartais būna labai sunku apsispręsti ir neapsisprendžiu (Ugnė, 39 m.).

Tyrimo dalyvės dalinasi, kad joms svarbiausia yra aprūpinti savo vaikus. Tyrime dalyvavusi Julija pasakojo, kad dažnai neperka sau naujo daikto ar kai ko neleidžia, kad tik vaikas viską turėtų. Tyrimo dalyvės Ugnės teigimu, jai svarbiausia, kad vaikų drabužiai tvarkingi, pratybų sąsiuviniai nupirkti, valgyti pagaminta. Ugnė taip pat dalinasi, kad ne visada viską leidžia sau ir turi dėti, kas svarbiausia vaikams. Tyrime dalyvavusi Agnė taip pat pasakojo, kad atliekamų pinigų neturi, pirmiausia ji apmoka būrelius, darželius, ligos atveju vaikui nuperka vaistų. Agnė dalinasi, kad vaikui susirgus ji neskaičiuoja pinigų, gauna ir išleidžia. Agnės teigimu, pinigų jai netrūksta, užtenka maistui, drabužiams. Tyrime dalyvavusi Luka taip pat dalinasi, kad sūnui nieko negaili, tad kiek turi pinigų, tiek išleidžia jo poreikiams patenkinti. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad tyrime dalyvavusioms mamoms svarbiausia aprūpinti vaikus, nors neretai lėšų užtenka tik jų baziniams poreikiams patenkinti.

Man svarbiausia vaikas aprūpintas, kaip dažniausiai iš mamų, sau neperki naujo daikto, neleidži, bet svarbiausia, kad vaikui viskas būtų (Julija, 28 m.).

Dėl drabužėlių, jie tvarkingi, dėl maisto darymo viskas gerai, va šitie va visi pagrindiniai viskas gerai, pratybos, viskas gerai, aš jau sakau kitą kartą, Dieve, ir taip, ir taip dėlioju, dėlioju, kur labiausiai reikia į tuos taškus dedu, save kitą kartą biškį apeini (Ugnė, 39 m.).

Negaliu pasakyti, kad yra atliekamų pinigų, nes nu vis tiek visokie dalykai yra, kur tu moki, būreliai, darželiai, visada atsiranda nė iš nieko

suserga vaikai ir eini į vaistinę, ir išleidi, kada jau tu ten net neskaičiuoji, tu gauni ir išleidi (Agnė, 41 m.).

Sūnui nieko negailiu, kiek turiu, tiek išleidžiu. Pirmiausia vaikas (Luka, 39 m.).

Lietuvos teisės aktai numato finansinės paramos dydžius nepasiturinčioms šeimoms. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2023) nepasiturinčia šeima laiko tokią šeimą, kurioje auga arba yra globojami 1 ar 2 vaikai ir kurių vidutinės mėnesio pajamos vienam šeimos nariui neviršija 314 eurų. Tyrimo dalyvių pasakojimai atskleidė dar menkesnes nei teisės aktai numato finansines šių šeimų galimybes. Tyrime dalyvavusi Laima dalinosi, kad jos mėnesio pajamos yra 1 100 eurų penkiems asmenims. Tyrime dalyvavusi Jurgita dalinosi, kad jos ir sūnaus mėnesio pajamos yra iki 400 eurų. Taip pat ir kitos tyrimo dalyvės pasakojo, kad jų pajamos yra apie 300 eurų.

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad prasta finansinė situacija siejama ir su tyrimo dalyvių finansiniu neraštingumu. Tyrimo dalyvės Jurgitos teigimu, ji nemoka paskirstyti pinigų. Ji dalinosi, kad gaunamos pajamos nėra didelės, tačiau ji mano, kad gyvendama įstaigoje galėtų susitaupyti. Jurgita dalinosi, kad nemoka taupyti pinigų ir atsiradus pagundoms perka įvairius nereikalingus daiktus. Juos ji pradeda kaupti, o kai pinigų ima trūkti, pradeda graužti save dėl to, kad juos nusipirko. Pasak Jurgitos, ji perka energinius gėrimus, vienkartinės cigaretės ar kvėpalus, kuriuos kaupia, o vėliau išmeta. Tyrimo dalyvės teigimu, ji turi norą pirkti, nors nupirktų daiktų nenaudoja, o finansinių išteklių būtiniais vaiko priežiūrai daiktams ar jai ir pritrūksta.

Nemoku taisyklingai paskirstyti pinigų. Aišku, jie nėra dideli, palyginus tai, ką aš gaunu, ir gyvendama įstaigoje aš tikrai galėčiau pasitaupyti, bet atsiranda iš šono kažkokios pagundos, tai ten reikia kažkokių niekučių, ta prasme visiškai nereikalingi, nereikšmingi daiktai, kurie kaupiasi, kaupiasi ir po to jau, kai nėra pinigų, pradėdu save graužti, kad galėjau nupirkt, nėra to mokėjimo taupyti visiškai. <...> Pirmiausia neslėpsiu, būna, perku visokius ten energetinius, visokias ten vienkartinės cigaretės, būna, kad prisiperki kvėpalų, tuos kvėpalus aš kraunu, kraunu ir metu lauk, nežinau, yra kažkokia pagunda pirkti, o tų dalykų aš net nepanaudoju. O pritrūksta, būna, sauskelnėms (Jurgita, 23 m.).

Tyrimo dalyvių pasakojimai liudija socialinio būsto politikos Lietuvoje spragas. *Būsto neturėjimas* yra viena iš kontekstinių sąlygų, sąlygojusių tyrimo dalyvių tapimą vaiko gerovės sistemos dalyvėmis. Tyrimo dalyvė Julija dalinosi, kad socialines paslaugas ji ir jos dukra pradėjo gauti tada, kai jas dėl skolų iškraustė iš socialinio būsto.

Gavau raštą, kad mus iškrausto iš buto (socialinio būsto) už skolas, tą dieną mano dukra išėjo į mokyklą, atvažiavo ten tie visi specialistai, sakė krautis daiktus <...> paklausė, ar turim kur gyventi, pasakiau, kad neturim (Julija, 28 m.).

Finansinės problemos lėmė ir Jurgitos nuomojamo būsto praradimą, ir tapimą vaiko gerovės sistemos dalyve. Tyrimo dalyvės Lukos pasakojimas atskleidžia socialinio būsto neprieinamumo problemą.

Bendrabučio būklė buvo ganėtinai prasta, pelėšiai ir panašiai <...> po visų švenčių atvažiavo pas mane į bendrabutį vaiko teisės ir pamatę bendrabučio būklę pasakė, arba tu turi jį tvarkyti, arba tu turi ieškoti kompromiso ir kitos vietos kur išeiti. Iš pradžių galvojau tvarkyti, bet nebuvo tokių kaip ir didelių pajamų, nes nuomai nelabai pilnai užteko, tada nusprendžiau eiti kažkur kitur (Jurgita, 23 m.).

Savo būsto niekada neturėjau <...> laikiu socialinio būsto, esu jau eilėje, buvau du tūkstančiai kažkelinta eilėje, o dabar jau apie šimtą. Noriu savo būsto, kuo greičiau (Luka, 39 m.).

Tyrimo dalyvių pasakojimai atskleidė, kad, nepaisant ilgą laiką jas lydėjusių sunkumų, socialinių paslaugų sistemai ilgai jos buvo nematomos. Tyrimo dalyvės tapo sistemos dalyvėmis tik įvykus ekstremaliai įvykiui. Ugnės pirmasis kontaktas su socialiniais darbuotojais taip pat įvyko netekus būsto dėl gaisro. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad gimus jos dukrai viskas buvo gerai ir socialinės darbuotojos pradėjo lankytis tada, kai sudegė namai. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad būsto praradimas dėl gaisro buvo priežastis, kodėl ji tapo vaiko gerovės sistemos paslaugų gavėja.

Socialiniai darbuotojai pradėjo lankytis vėliau. Gimė mano dukra, viskas gerai. O viskas prasidėjo tada, kai aš jau turėjau sūnų ir mums sudegė namai, atėjo pasiūlyt pagalbą <...>. Man iki pilnos laimės reikia savo namų, kad nesitampyti po įstaigas (Ugnė, 39 m.).

Taigi apibendrinant galima teigti, kad kontekstinės tėvų tapimo sistemos dalyviais sąlygos susijusios su tėvų menkomis finansinėmis galimybėmis, kurios taip pat siejamos su būsto praradimu. Savivaldybių vykdoma socialinių būstų politika nesuteikia reikiamos pagalbos sunkumų patiriantiems tėvams.

Tyrimo duomenų analizės metu išskirtos *įsiterpiančios sąlygos*, kurios, pasak Strauss ir Corbin (1998), yra struktūrinės, turi įtakos veikimo strategijoms ir sąveikoms. Jos arba palengvina, arba apsunkina veikimo strategijas. Tyrimo duomenų analizės metu *įsiterpiančioms sąlygoms* buvo priskirtos dvi kategorijos: nepasitikėjimas sistema, vaikai – vertybė.

Nepasitikėjimas sistema. Tyrime dalyvavusios Laimos teigimu, ji mažai bendrauja su socialine darbuotoja, nes nenori su ja kalbėtis ir išsakyti savo problemų. Pasak tyrimo dalyvės, ji nekalba su socialine darbuotoja dėl to, kad ja nepasitiki. Tyrime dalyvavusi Laima mano, kad socialinė darbuotoja nori paimti jos vaikus, o tai jai yra didžiausias smūgis ir dėl šios priežasties tyrimo dalyvė dar kartą pabrėžė, kad nepasitiki socialiniais darbuotojais. Taigi tyrimo dalyvės pasakojimas atskleidžia, kad vis dar vyrauja nepasitikėjimas sistema, lemiantis pasipriešinimą ir nenorą įsitraukti bei dalyvauti pagalbos procese. Leckey ir kt. (2022) savo tyrimu atskleidė, kad tėvai jautėsi nesuprasti vaiko gerovės sistemoje dirbančių darbuotojų ir tai lėmė jų nepasitikėjimą sistema. Autoriai teigia, kad tėvų nepasitikėjimas sistema trukdo prasmingai įsitraukti į pagalbos procesą.

Nu aš su jom nebendravusi, nes mažai mes bendraujam, nes aš nenoriu jai sakyti <...> dėl to, kad aš nepasitikiu dabar socialiniais darbuotojais, nes jos viską veikia ne mano pusei, ne mano naudai, o jos atplėšt man vaikus nori, man čia pats didžiausias smūgis. Aš nepasitikiu ir nekalbu dėl to (Laima, 44 m.).

Vaikai – vertybė. Tyrimo dalyvės dalinosi požiūriu, kad jų vertybė yra vaikai. Tyrime dalyvavusi Laima teigė, kad labai gerai sutaria ir randa bendrą kalbą su vaikais. Laima jautriai dalijosi, kad nori gyventi dėl vaikų ir dėl jų gali padaryti viską, nes vaikai, kad ir kas benutiktų, jai yra viskas. Taigi tyrimo dalyvių pasakojimai atskleidžia, kad jų pagrindinė vertybė yra šeima, kurią jos sieja su savo vaikais. Tyrimo dalyvės dalinosi, kad vaikai yra artimiausi jų žmonės.

Mes sutariam. Mes randam bendrą kalbą su vaikais <...> nu man visas pasaulis atrodo jos, gyvenk ir norėk gyvent dėl tų vaikų, aš ir noriu gyventi, nu kad ir kaip bebūtų, man vaikai yra viskas (Laima, 44 m.).

Vaikai kaip šeimos vertybė buvo siejama su stipriu ryšiu su vaikais. Tyrimo dalyvės Ugnės teigimu, dabar ji jaučia dukros psichologinį palaikymą. Ugnė pasakojo, kad su dukra gali pasidalinti, kai jai blogai, dukra pasikalba ir palaiko. Tyrime dalyvavusi Ugnė dalinosi, kad sūnus kalbėdamas su ja sakė, jog jie kaip šeima turi laikytis kaip vienas kumštis, todėl Ugnei labai svarbu emocinis ryšys su vaikais. Tyrime dalyvavusi Agnė taip pat dalinosi, kad ją labiausiai palaiko vaikai ir dėl jų ji stengiasi. Pasak Agnės, dėl vaikų ji tiek, kiek yra pajėgi, kiek galės, tiek nukritusi atsistos. Tyrime dalyvavusi Jurgita taip pat dalinosi, kad jos ir vaiko ryšys yra stiprus. Tyrimo dalyvė teigė, kad ji yra turėjusi skaudžių patirčių, todėl jai svarbiausia neprarasti vaiko. Anot Jurgitos, jos vaikas, be jos, nieko daugiau neturi. Tyrimo dalyvė dalinosi, kad turi stengtis ne dėl savęs, o dėl savo vaiko.

O iš dukros tai psichologinis palaikymas dabar labai yra, mes esam susigyvenę <...> Aš jai pasakau, kad man blogai, tai ji su manim kalba, palaiko <...> Kaip ir mano sūnus ir sako, mes turim laikytis kaip vienas kumštis (Ugnė, 39 m.).

Aš dėl vaikų stengiuosi <...> aš dėl vaikų ir per ugnį, ir per ledą, viską praeisiu, bet dėl vaikų aš darysiu (Agnė, 41 m.).

Pas mus yra stiprus ryšys <...> Mūsų pagrindinė stiprybė yra, kad aš labai tiesiog, kai esi skaudžiai nugyvenęs ir turi visokių skaudžių patirčių, tai dabar aš visada sau sakau, kad ir kas benutiks, svarbiausia neprarast vaiko. Nes mano sūnus be manęs neturi nieko <...> mano vaikas – mano stiprybė. Nes jeigu man yra blogai, aš žinau, kad aš turiu viską daryt ne tai kad dėl savęs, bet dėl vaiko (Jurgita, 23 m.).

Julija dalinosi, kad jos su dukra mėgsta žiūrėti filmus. Pasak Julijos, jai augant vieną kartą per mėnesį ji kartu su broliu galėdavo eiti į kino teatrą pažiūrėti filmą. Tyrimo dalyvė pasakojo, kad mama atsidėdavo pinigų, kad ji su broliu galėtų nueiti pažiūrėti filmą. Tyrime dalyvavusi Agnė dalinosi, kad ji kartu su šeima vasarą mėgsta laiką leisti gamtoje. Kartu vyksta pailsėti prie jūros ar ežero, taip pat eina į lauką

pasivaikščioti. Tyrimo dalyvės Lukos teigimu, ji kartu su vyru ir vaiku eina į lauką pasivaikščioti. Kartu su šeima Luka eina į vaikų žaidimų aikštes. Beveik visos tyrime dalyvavusios mamos dalinosi, kad ryšys su vaikais sąlygoja jų norą kartu su jais leisti laiką.

Žiūrim filmus <...> Išėjom į filmą praeitą savaitgalį, pas mus irgi su mama buvo, kai augom su broliu, kad kiekvieną mielą mėnesį, vieną kartą į mėnesį mes galėjom eiti į kino teatrą pažiūrėti kokį filmą, leisdavo šitą, tai pinigų atsidėdavo atskirai, ne kur kitur, bet į kiną (Julija, 28 m.).

Nu jei apie vasarą šnekėti, tai mėgstam kažkur nueiti, nuvažiuoti kažkur pailsėti, prie jūros, pavyzdžiui, nu šiaip pailsėti kažkur, tai prie kokio ežeriuko <...> Išeinam į lauką kartu pasivaikščiot (Agnė, 41 m.).

Taigi tyrimo dalyvių pasakojimai atskleidžia dvi viena kitai prieštaraujančias dalyvavimo požiūriu sąlygas. Nepasitikėjimas sistema yra sąlyga, kuri nepripusėda prie tėvų dalyvavimo sistemoje. Tuo tarpu tyrimo dalyvių požiūris, kad vaikai yra vertybės, leidžia manyti, jog ši sąlyga galėtų tapti svarbi įtraukiant tėvus į pagalbą procesą.

TĖVŲ TAPIMO SISTEMOS DALYVIU FENOMENO VEIKIMO IR SĄVEIKOS STRATEGIJŲ RINKINYS

Veikimas ir (arba) sąveikos – tai strateginiai arba įprastiniai asmenų ar grupių veiksmai ir (arba) sąveikos) reaguojant į tam tikras problemas ar klausimus. Veiksmai ir (arba) sąveikos išreiškiami klausimais „kas“ ir „kaip“. Jei studijuojame tik struktūrą, sužinome, kodėl, bet ne kaip vyksta tam tikri įvykiai (Strauss ir Corbin, 1998).

Tėvų pasipriešinimas. Tėvų pasipriešinimas išryškėjo kaip pagrindinė tyrime dalyvavusių sistemos dalyvių veikimo strategija. Forrester, Westlake ir Glynn (2012) tyrinėjo tėvų pasipriešinimą vaikų ir šeimos socialinių darbuotojų įsitraukimui. Autoriai pasipriešinimą apibrėžė kaip bet kokios formos tėvų nebendradarbiavimą, įskaitant bendradarbiavimo imitavimą, neįsitraukimą, smurtinį ar grasinantį elgesį ir kitas neįsitraukimo apraiškas. Manoma, kad pasipriešinimas yra tinkamesnė sąvoka nei nebendradarbiavimas, nes ji atspindi aktyvų tokio elgesio pobūdį.

Johnston ir Sullivan (2020) tyrimas atskleidė, kad tėvai, prieš tapdami vaiko gerovės sistemos paslaugų gavėjais, iš pradžių vengia siūlomos pagalbos ir priešinasi jai. Šiame tyrime tėvų pasipriešinimas atsiskleidė kaip pagrindinė veikimo strategija, sąlygota struktūrinių tapimo sistemos dalyviu sąlygų. Šią dominuojančią veikimo strategiją, tikėtina, įtakojo ir „priverstinis“ teikiamos pagalbos pobūdis, nes visoms tyrimo dalyvėms buvo iškelta sąlyga – arba tampa paslaugų gavėjomis, arba jų vaikai bus apgyvendinti atskirai nuo tėvų. Tyrimas atskleidė tokias tėvų pasipriešinimo formas kaip emocijų nevaldymas, nekalbėjimas ir pagalbos neprašymas.

Emocijų nevaldymas. Nesusivaldymą galima priskirti prie į konfliktus vedančio elgesio, kuris yra akivaizdžiai priešingas bendradarbiavimui. Tyrimo dalyvės kalbėjo apie smurtinę retoriką, įtakotą negebėjimo suvaldyti emocijų. Be to, emocijų nevaldymas veda ir prie smurtinės retorikos. Jų sąmoningas reflektavimas apie savo elgesį atskleidžia jų aktyvią ir sąmoningą poziciją pagalbos procese.

Man reikia su susivaldymu padirbti, būna pas mane tokių išsišokimų. Tai jo, kad susivaldymą pagerinti. Aš nesu labai išsišokėlė, bet norėčiau daugiau vidinės ramybės. Daugiau kantrybės (Agnė, 41 m.).

Atsiranda nuotaikų kaita, daug pykčio, <...> Tau kažką pasako, tu atskai pakeltu tonu ir nepatenkintu balsu (Luka, 39 m.).

Keiksmožodžiai pastovūs, nu aišku, šitą dalyką man yra labai sunku valdyti, čia yra silpnoji pusė, atrodo, aš stengiuosi, bet eina, eina ir pratrūksta (Jurgita, 23 m.).

Nekalbėjimas. Pasak Julijos, ji mėgsta užsidaryti ir mano, kad tai yra bloga jos savybė. Julija pasidalino, kad užsidariusi nekalba, todėl jai reikia aplinkinių paskatinimo kalbėti. Tyrime dalyvavusi Laima taip pat dalinosi, kad nekalba su socialiniais darbuotojais dėl anksčiau išgyventos patirties. Pasak tyrimo dalyvės, ji niekada neturėjo kam atsiverti, todėl yra uždaras žmogus, tačiau kai pratrūksta, stipriai išsilieja. Iš tyrimo duomenų galima daryti išvadą, kad tyrimo dalyviai vengia kalbėti su vaiko gerovės sistemos darbuotojais.

Tas pats bendravimas, nes sakau, aš mėgėja užsidaryti, aš žinau, mano bloga savybė, kad aš nešneku, man geriau, va kai sakau, kad kažkas spyri duotų ir sakytų „šnekėk“ (Julija, 28 m.).

Nežinau, aš taip pripratusi, nebuvo kam atsiverti ir užtai aš toks uždaras žmogus, viską savyje laikau, o paskui jau kai trūksta man, tada viskas liejasi, aš tokia esu, nežinau kodėl (Laima, 39 m.).

Pagalbos neprašymas. Tyrimo dalyvių pasakojimai atskleidė dar vieną elgseną, kurią galima būtų priskirti prie pasipriešinimo pagalbai. Tai – pagalbos neprašymas. Dalyvių pasakojimai apie tai, kaip dėl skirtingų priežasčių sunku prašyti pagalbos, atskleidžia dinaminę pagalbos teikimo procesą: pagalba siūloma ir pagalbos prašoma. Be to, paslaugų gavėjai gali vengti prašyti pagalbos, ir tai atpažinti bei tinkamai pasiūlyti tinkamą pagalbą yra sistemoje dirbančių profesionalų atsakomybė.

Pagalbos sunku prašyti, pasiguosti, pasiskusti labai sunku. Mačiau, kai aš augau, mama viską gali pati, nu ir aš, atrodo, viską turiu daryt pati, neprašyt iš šono pagalbos, turiu būti stipri (Julija, 28 m.).

Labai sunkiai prisiverčiu paprašyt pagalbos, nebent jau labai ekstra atvejis įvyktų, tai gal paprašyčiau pagalbos, bet taip aš pati viską susidoroju, nu aš tokia. Šiaip galėčiau daugiau prašyti (Laima, 44 m.).

Nu man sunku prašyt pagalbos. Aš kad paprašyti pagalbos, tai labai vengiu, jaučiuosi, kad man nepatogu (Luka, 39 m.).

Apibendrinant galima įžvelgti, kad pagrindinė veikimo strategija – tėvų pasipriešinimas, pasireiškiantis per emocijų nevaldymą, nekalbėjimą ir pagalbos neprašymą, atskleidžia būtinas socialinio darbuotojo kompetencijas, reikalingas veiksmingam bendravimui su besipriešinančiais tėvais.

TĖVŲ TAPIMO SISTEMOS DALYVIAIS PASEKMĖS

Pasekmės yra veikimo ir sąveikos rezultatai. Pasekmės reprezentuoja klausimai, kas atsitinka dėl tų veiksmų ar sąveikų arba asmenų ar grupių nesugebėjimo reaguoti į situacijas veiksmais ar sąveikomis, o tai savaime yra svarbi išvada (Strauss ir Corbin, 1998). Aprašant tėvų

tapimo sistemos dalyviu fenomeno pasekmes, išskirtos dvi kategorijos: nenoras būti sistemos dalimi ir besiformuojantys lūkesčiai socialiniam darbuotojui.

Nenoras būti sistemos dalimi. Tyrime dalyvavusi Agnė dalinosi, kad tikisi nebūti pagalbos sistemos dalimi. Pasak Agnės, pagalbos proceso rezultatas ją nudžiugintų, jei į jos namus nebvažiuotų tikrinti socialinės darbuotojos. Ji norėtų, kad jos šeima galutinai būtų išbraukta iš pagalbos sistemos. Tyrime dalyvavusi Jurgita dalinosi, kad tikisi gyventi kaip normalus žmogus, pas kurį neina socialiniai darbuotojai. Tyrimo dalyvė Luka teigė norinti, kad socialiniai darbuotojai nuspręstų, jog ji pasveiko, ir nutraukę pagalbos procesą nustotų pas ją lankytis. Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad tyrimo dalyviai nenori būti sistemos dalimi ir siekia kuo greičiau iš jos išeiti. Tyrimo dalyvių pasakojimus galima sieti su stigma tapti ir būti pagalbos proceso dalimi, nes „normalus“ gyvenimas siejamas su gyvenimu be socialinių darbuotojų. Buckley, Carr ir Whelan (2011) atliktas tyrimas atskleidė, kad jame dalyvavę tėvai įtrauktį į vaiko gerovės sistemą siejo su gėdos jausmus ir stigma. Autoriai rašė, kad tėvai įtrauktį į vaiko gerovės sistemą apibūdino kaip nesėkmę ir norėjo, kad kuo greičiau baigtųsi pagalbos procesas.

Mane nudžiugintų tada tas rezultatas, kada jau nevažiuotų socialinė, nes taigi tikrins vis tiek, kada jau būtų nubraukta mums galutinai, va tada bus rezultatas (Agnė, 41 m.).

Gyveni kaip normalus žmogus, pas kurį neina nei socialinės darbuotojos (Jurgita, 23 m.).

O dėl socialinių darbuotojų norėčiau, kad jie nuspręstų patys, kad jau pabaiga, kad jau pamatę, kad jau tau nebereikia, kad tu pasveikai, patys nutrauktų ir nebeitų pas mane (Luka, 39 m.).

Nenoriu nei socialinių darbuotojų, daugiau nieko aš nenoriu, ačiū ir viso gero (Laima, 44 m.).

Nenoras būti sistemos dalyviu išreiškiamas ir tyrimo dalyvių pasakojimais apie reakciją į teikiamą pagalbą: „Neturėjau kito pasirinkimo.“ Pasak tyrimo dalyvių, jos neturėjo kito pasirinkimo, todėl teko priimti pagalbą. Tyrime dalyvavusi Julija teigė, kad atvažiavo į įstaigą ir joje gyvena, nes

neturi kitos išeities. Pasak jos, pasirinkimai tik du – arba ji su dukra gyvena įstaigoje, arba vaikas bus paimtas ir jos gyvens atskirai. Tyrimo dalyvės Agnės teigimu, ji su vyru taip pat nenorėjo gyventi įstaigoje, bet neturėjo kito pasirinkimo. Agnė dalinosi, kad vaiko teisių apsaugos specialistai pasakė, jog teismo nutartimi vaikai metus gyvens pas globėją arba jie turi gyventi įstaigoje. Pasak Agnės, jie su vyru pasirinko įstaigą, kad vaikai nepatektų į „valdiškus namus“. Tyrime dalyvavusi Laima taip pat pabrėžė, kad neturėjo kito pasirinkimo ir jeigu norėjo likti su vaikais, turėjo sutikti su siūloma pagalba. Saar-Heiman (2019) rašo, kad vienas iš iššūkių, su kuriuo susiduriama vaiko gerovės sistemoje, siekiant tėvų dalyvavimo, yra tai, jog tėvai į šią sistemą įtraukiami prieš jų valią.

Nieko, atvažiavau ir gyvenau (įstaigoje), nes arba kur? Arba vaiką išveš ir aš kažkur važiuosiu, arba čia, nu tai važiuojam, o ką daryt. Kitos išeities vis tiek nebus (Julija, 28 m.).

Aišku, nenorėjom, bet nebuvo pas mus pasirinkimo, kada tau sako vaikų teisės, pavyzdžiui, arba per teismą ir vaikai gyvens pas globėjus metus, arba į įstaigą, tai aišku, kad aš dėl vaikų, kad nepapulti į valdiškus namus (Agnė, 41 m.).

Man liko rinktis – arba vaikai keliauja ne su manim, arba įstaiga, bet su jumis vaikai. Tai aš jau geriau pasirinkau, kad būt su vaikais (Laima, 44 m.).

Besiformuojantys lūkesčiai socialiniam darbuotojui. Šio tyrimo duomenys atskleidžia, kad tėvams tampant vaiko gerovės sistemos dalyviais pradeda formotis jų lūkesčiai socialiniams darbuotojams. Jie tikisi sulaukti naudingos informacijos, susijusios su vaikų auklėjimu, atstovavimo ir realios pagalbos. „Centre for Excellence in Child and Family Welfare“ (2020) taip pat rašo, kad tėvai, įtraukti į vaiko gerovės sistemą, tikisi kompetentingų darbuotojų, realios pagalbos ir atstovavimo.

Pasak tyrime dalyvavusios Ugnės, svarbu, kad socialinis darbuotojas pasidalintų naudinga informacija, susijusia su vaikų auklėjimu. Ugnė teigė, kad atrodo, jog ji kaip mama viską žino, tačiau pasižiūrėjusi pamato, kad informacijos yra labai daug, todėl norėtų, kad socialinis darbuotojas kalbėtųsi apie tai ir pasidalintų informacija.

Atrodo, viską žinai, atrodo, va čia aš mama, kai kitą kartą pasižiūri, kad tos informacijos labai daug ir norėtum, kad su tavim ateitų pasikalbėti ir pasidalinti <...> Atrodo, reikia tos informacijos, nors ir nedaug, nu mažai ten gal reikia, bet reikia (Ugnė, 39 m.).

Tyrimo dalyvė Ugnė pasakojo, kad tikisi, jog socialinis darbuotojas jai atstovaus. Ji svarstė, kad yra įstaigų, į kurias reikia paskambinti, pabendradarbiauti, pakalbėti, patarpininkauti ar atstovauti užtariant žodį. Tyrimo dalyvės pasakojimas atskleidė, kad atstovavimas svarbus ir reikalingas, nes ji yra viena ir už ją niekas nepakovoja.

Galbūt yra įstaigų, kur reikia paskambinti, kur reikia pabendradarbiauti, pakalbėti, patarpininkauti, kažkur žodį užtarti <...> Nes tu vienas esi. Už tave niekas nestovi, o reikia (Ugnė, 39 m.).

Tyrimo dalyvių teigimu, svarbu, kad socialinis darbuotojas pasiūlytų realią pagalbą. Tyrime dalyvavusi Julija dalinosi, kad pasiūlyta tokia pagalba kaip dokumentų sutvarkymas, jai rodo, jog jos situacija svarbi socialiniam darbuotojui. Tyrimo dalyvės Ugnės teigimu, pagalbą turi jausti ir jei tai nėra konkretus veiksmas, pavyzdžiui, būsto radimas, gali būti palaikymas žodžiu. Pasak Ugnės, jai taip pat reikia realios pagalbos, kurios negauna. Jos teigimu, socialinis darbuotojas neturi būti Dievas, kuris viską žino, bet svarbu, kad būtų motyvuotas analizuoti paslaugų gavėjo situaciją, jog galėtų suteikti tinkamą pagalbą.

Pasiūlytų, gal iš šono reikia kokios pagalbos, gal tau dokumentus kokius reikia susitvarkyt ar ką, nu žodžiu, kad daugiau bendrautų jos pačios iš savęs, kad rodytų, kad svarbu joms (Julija, 28 m.).

Tai pagalbą turi jausti, jeigu ne veiksmas kažkoks išėjo, nerado man ten būsto kokio, tai nors kažkaip gal žodžiu <...> Man pagalbos realiai reikia, yra, kur negaunu tos pagalbos, atrodo, va socialinis darbuotojas, jisai turi būti ne Dievas, viską žinantis, bet vis tiek jisai turi būti žmogus motyvuotas, kad atkreipti dėmesį ir panagrinėti, pašniukštinėti, kurgi tau reikia, kad kažkur galbūt paskambint, kad vyktų viskas (Ugnė, 39 m.).

Tyrimo atskleistos tėvų tapimo sistemos dalimi pasekmių strategijos rodo dvi prieštaraujančias strategijas dalyvavimo požiūriu. Viena, į sistemą įtraukti dalyviai nenori būti sistemos dalimi, tai laiko kažkuo „nenormaliu“, kita vertus, jiems tapus, tegul per prievartą, sistemos dalyviais,

prasideda lūkesčių gauti pagalbą formavimasis. Išsakyti lūkesčiai, kas pageidautina, o kas nepriimtina, yra svarbios žinios, galinčios nukreipti socialinių darbuotojų praktiką tinkama linkme dalyvavimo požiūriu.

DISKUSIJA IR ĮŽVALGOS PRAKTIKAI

Tyrimo duomenų analizė paaiškina priežastinius, kontekstinius ir įsiterpiančius tyrimo dalyvių tapimo sistemos dalyviu dalyvavimo aspektus. Priežastinėmis sąlygomis įvardytos tyrime dalyvavusių tėvų nepalankios vaikystės patirtys, tokios kaip tėvų priklausomybė nuo alkoholio ir vaikystės pradžios, kuriuos tyrimo dalyviai apibūdino kaip vaikystės neturėjimą ir mamos netektį. Nepalankios vaikystės patirtys susijusios su tokiais priežastinėmis sąlygomis suaugus kaip alkoholio vartojimas ir konfliktai, smurtas prieš vaikus, paaiškina tyrimo dalyvių tapimą sistemos dalyviais. Būsto pradžia taip pat priskiriama priežastinėms sąlygoms tėvų tapimui vaiko gerovės sistemos dalyviais. Gilinantis į tapimo vaiko gerovės sistemos dalyviu kontekstines sąlygas pastebėta, kad tyrimo dalyvės į sistemą buvo įtrauktos jau kilus vaiko apsaugos poreikiui, nustačius jo teisių pažeidimus šeimoje. Iki šio įvykio tyrimo dalyvių išgyvenami sunkumai buvo nematomi. Kontekstinės sąlygos susijusios su tyrimo dalyvių patiriamais finansiniais sunkumais, kurie riboja jų galimybes tinkamai pasirūpinti vaikais ir savimi, taip pat paaiškina būsto neturėjimo problemą. Tyrime įvardytos įsiterpiančios tapimo sistemos dalyviu sąlygos atskleidžia, kad tyrimo dalyviai nepasitiki vaiko gerovės sistema ir akcentuoja ryšio su vaikais svarbą.

Tėvų pasipriešinimas tyrime atsiskleidė kaip jų veikimo strategija, siekiant neįsitraukti į pagalbos sistemą ir netapti sistemos dalyviu. Vis tik svarbu šį pasipriešinimą traktuoti ne kaip tėvų netinkamą elgesį, bet, kaip Forrester ir kt. (2012) nurodo, vieną iš esminių veiksnių, lemiančių socialinio darbo su šeimomis, kuriose vaikams reikia pagalbos arba jiems gresia didelė žala, pobūdį. Suvokus, kad tėvų pasipriešinimas yra socialinio darbo pobūdis, o ne tėvų disfunkcija, galima pradėti ieškoti išeikių.

Forrester ir kt. (2012) pabrėžia socialinio darbuotojo kompetencijas dirbant su besipriešinančiais tėvais. Tarp būtinų kompetencijų

įvardijamas motyvuojančio interviu išmanymas, gebėjimas kurti pasitikėjimu grįstus santykius, kam būtina empatija ir supratingumas. Autoriai taip pat kalba apie kultūrinę kompetenciją, siekiant suprasti šeimų kultūrinę aplinką ir unikalias aplinkybes. Lankstumas ir gebėjimas prisitaikyti pabrėžiamas kaip socialinio darbuotojo gebėjimas parinkti tinkamą pagalbos strategiją, pripažįstant, kad kiekvienos šeimos situacija yra unikali ir gali prireikti skirtingų bendradarbiavimo metodų (Forrester et al., 2012). Trotter (2015) teigia, kad dirbant vaiko ir šeimos gerovės srityje svarbūs tokie socialinio darbo principai kaip socialinio darbuotojo vaidmens apibrėžimas, buvimas socialinio elgesio modeliu, problemų sprendimo išmanymas ir gebėjimas kurti bei palaikyti darbuotojo ir kliento santykį. Vis tik Trotter teigia, kad gebėjimas laikytis išvardytų principų tik padidina sėkmingo rezultato tikimybę, bet jokių būdu negarantuoja ir tai paaiškina socialinio darbo vaiko ir šeimos gerovės srityje pobūdį.

LITERATŪRA

1. Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association*, 35(4), 216–24.
2. Berrick, J. D., Gilbert, N., ir Skivenes, M. (2023). *Oxford Handbook of Child Protection Systems*. New York: Oxford University Press. DOI:10.1093/oxfordhb/9780197503546.001.0001
3. Buckley, H., Carr, N., ir Whelan, S. (2011). Like walking on eggshells: Service user views and expectations of the child protection system. *Child & Family Social Work*, 16(1), 101–110. DOI:10.1111/j.1365-2206.2010.00718.x
4. Centre for Excellence in Child and Family Welfare. (2020). Prieiga per internetą: <https://www.cfecfw.org.au/>
5. Cudjoe, E., ir Abdullah, A. (2019). Parental participation in child protection practice: The experiences of parents and workers in Ghana. *Qualitative Social Work*, 18(4), 693–709. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1177/1473325017751039>
6. Devaney, C., Crosse, R., Connolly, N., O'Donohoe, C., Jordan, C., ir Buckley, H. (2021). Collaborative research on Parenting Support and Parental Participation in child protection and welfare services. In *Understanding*

- System Change in Child Protection and Welfare* (pp. 80–98). Routledge. DOI:10.4324/97810003147525-5
7. Featherstone, B., Morris, K., Daniel, B., Bywaters, P., Brady, G., Bunting, L., Mason, W., ir Mirza, N. (2019). Poverty, inequality, child abuse and neglect: Changing the conversation across the UK in child protection? *Children and Youth Services Review*, 97, 127–133. DOI:10.1016/j.childyouth.2017.06.009
 8. Forrester, D., Westlake, D., ir Glynn, G. (2012). Parental resistance and social worker skills: towards a theory of motivational social work. *Child & Family Social Work*, 17, 118–129. DOI:10.1111/j.1365-2206.2012.00837.x
 9. Frederick, J., Spratt, T., ir Devaney, J. (2021). Adverse childhood experiences and social work: Relationship-based practice responses. *The British Journal of Social Work*, 51(8), 3018–3034. DOI:10.1093/bjsw/bcaa155
 10. Fuller, T., ir Zhang, S. (2017). The Impact of Family Engagement and Child Welfare Services on Maltreatment Re-reports and Substantiated Re-reports. *Child maltreatment*, 22(3), 183–193. DOI:10.1177/1077559517709996
 11. Gilbert, N. (2012). A comparative study of child welfare systems: Abstract orientations and concrete results. *Children and Youth Services Review*, 34, 532–536.
 12. Hayes, D., ir Spratt, T. (2014). Child welfare as child protection then and now: What social workers did and continue to do. *British Journal of Social Work*, 44(3), 615–635. DOI:10.1093/bjsw/bcs161
 13. Healy, K., Darlington, Y., ir Feeney, J. A. (2018). Parents' participation in child protection practice: Toward respect and inclusion. *Families in society: The Journal of Contemporary Social Services*, 92(3), 282–288. DOI:10.1606/1044-3894.4126
 14. Johnston, J. R., ir Sullivan, M. J. (2020). Parental alienation: In search of common ground for a more differentiated theory. *Family court review*, 58(2), 270–292.
 15. Juhasz, I. B. (2018). Defending parenthood: A look at parents' legal argumentation in Norwegian care order appeal proceedings. *Child and Family Social Work*, 23, 530–538. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/cfs.12445>
 16. Kairienė, B. (2012). Vaiko teisinis statusas: įgyvendinimo problemos. *Socialinių mokslų studijos*, 4(4), 1443–1455.
 17. Keddell, E., ir Hyslop, I. (2019). Ethnic inequalities in child welfare: The role of practitioner risk perceptions. *Child & Family Social Work*, 24(4), 409–420. DOI:10.1111/cfs.12620
 18. Krysik, J. L., ir Finn, J. (2010). *Research for Effective Social Work Practice*. Routledge.
 19. Laca, P., ir Laca, S. (2022). Participatory Approach in the Work of a Social Worker with Homeless People. *Clinical Social Work and Health Intervention*, 13(1), 27–36. DOI: 10.22359/cswhi_13_1_04

20. Leckey, R., Schmieder-Gropen, R., Nnebe, C., ir Clouthier, M. (2022). Indigenous parents and child welfare: Mistrust, epistemic injustice, and training. *Social & Legal Studies*, 31(4), 559–579. DOI:10.1177/09646639211041476
21. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. (2023). *Patiriu finansinių sunkumų (piniginė socialinė parama)*. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-parama-kas-man-priklauso/patiriu-finansiniu-sunkumu-pinigine-socialine-parama?lang=lt>
22. Naujanienė, R., ir Ruškus, J. (2020). Vaiko ir šeimos gerovės sampratos atspindžiai praktikoje. *Socialinis sarbas: patirtis ir metodai*, 26(2). DOI:10.7220/2029-5820.26.2.1
23. Naujanienė, R., Ruškus, J., Laitinen, M., Motiečienė, R., ir Eidukevičiūtė, J. (2021). Considering family and child welfare in Lithuania in terms of social sustainability pursuant to observations of everyday professional practice. *Sustainability*, 13(16), 8751. DOI:10.3390/su13168751
24. Naujanienė, R., Ruškus, J., Laitinen, M., Motiečienė, R., Eidukevičiūtė, J., ir Vyšniauskytė-Rimkienė, J. (2021). *Vaiko ir šeimos gerovė. Problemos apibrėžtys, intervencijos ir valstybės vaidmuo*. Kaunas: VDU.
25. Nygren, K., Naujanienė, R., ir Nygren, L. (2018). The notion of family in Lithuanian and Swedish social legislation. *Social Policy and Society*, 17(4), 651–663.
26. Rogowski, S. (2013). *Critical social work with children and families: Theory, context and practice*. Policy Press.
27. Saar-Heiman, Y. (2019). Poverty-aware social work in the child protection system: A critical reflection on two single-case studies. *Child & Family Social Work*, 24(4), 610–618. DOI:10.1111/cfs.12642
28. Saar-Heiman, Y., ir Gupta, A. (2020). The Poverty-Aware Paradigm for Child Protection: A Critical Framework for Policy and Practice. *The British Journal of Social Work*, 50(4), 1167–1184. DOI:10.1093/bjsw/bcz093
29. Saar-Heiman, Y., ir Krumer-Nevo, M. (2020). You Decide: Relationship-Based Knowledge and Parents' Participation in High-Risk Child Protection Crisis Interventions. *The British Journal of Social Work*, 50(6), 1743–1757. DOI:10.1093/bjsw/bcz086
30. Schoch, A., ir Aeby, G. (2022). Ambivalence in Child Protection Proceedings: Parents' Views on Their Interactions with Child Protection Authorities. *Social sciences*, 11(8), 329. DOI:10.3390/socsci11080329
31. Smithson, R., ir Gibson, M. (2017). Less than human: A qualitative study into the experience of parents involved in the child protection system. *Child & Family Social Work*, 22(2), 565–574. DOI:10.1111/cfs.12270
32. Strauss, A., ir Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (1nd ed.). Sage Publications, Inc.

33. Tembo, M. J., ir Studsrød, I. (2019). Parents' emotional experiences of their contact with the Child Welfare Services: a synthesis of previous research-a research review. *Nordic Social Work Research*, 9(2), 184–198. DOI:10.1080/2156857X.2018.1489885
34. Toros, K., ir Lehtme, R. (2020). Parental engagement in child protection assessment practice: Voices from parents. *Children and Youth Services Review*, 113, 1–11. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.104968>
35. Trotter, C. (2015). *Working with involuntary clients*. Sage.
36. VTAIT (2024). *Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2023 m. veiklos ataskaita*. Prieiga per internetą: <https://vaikoteises.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/3/FrkIDTrhg4Q.pdf>
37. Weiss-Gal, I., Levin, L., ir Krumer-Nevo, M. (2014). Applying critical social work in direct practice with families. *Child & Family Social Work*, 19(1), 55–64. DOI:10.1111/j.1365-2206.2012.00880.x
38. Wilkins, D., ir Whittaker, C. (2018). Doing child-protection social work with parents: What are the barriers in practice? *The British Journal of Social Work*, 48(7), 2003–2019. DOI:10.1093/bjsw/bcx139

GINTARĖ PATAŠIŪTĖ

KAUNAS CITY SOCIAL SERVICES CENTRE, LITHUANIA

RASA NAUJANIENĖ

VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY, LITHUANIA

PARENTS' PARTICIPATION IN CHILD AND FAMILY WELFARE: FROM RESISTANCE TO EMERGING EXPECTATIONS TOWARDS SUPPORT

SUMMARY

In the social work literature, participation refers to the involvement of service users in the planning, delivery and evaluation of the assistance process (Devaney et al., 2021). Fuller and Zhang (2017) state that the active involvement of parents in the child welfare system can significantly improve the results of assistance, including a reduction in the number of repeated reports of child maltreatment. Despite the relevance of the involvement of parents in the process of assistance, becoming a participant in the child

welfare system is associated with the emotional experiences of parents. Studies show that communication with services in the child welfare system is often stressful and very emotional for parents.

The article is based on the results of an empirical study to explain the phenomenon of parents becoming a participant in the child and family welfare system in terms of participation approach. The empirical study presented in the article is based on the approach of participation, which, according to Laca and Laca (2022) stresses the involvement of users in decision-making processes that directly affect them. For the study presented in the article, qualitative research methodology was used. Six mothers between the ages of 23 and 44 who raised children between the ages of 1 and 4 participated in the study. All participants in the study lived in a temporary institution together with children. For data collection, the method of semi-structured interviewing was chosen, and data analyzed on the basis of the coding methods of the grounded theory, implementing open and axial coding. The study followed the basic ethical principles of the study, including the principle of informed consent. The analysis of the study revealed the events and processes that led parents toward becoming a participant in the child welfare system. During the analysis of the study data, the following categories were assigned to causal conditions: Unfavorable childhood of mother, domestic violence, alcohol consumption, mistreatment of children. During the analysis of the research data, the following categories were assigned to the contextual conditions: lack of support, poor financial situation, lack of housing. The following categories were assigned to the intervening conditions during the analysis of the data: distrust of the system, children as a value. Parental resistance emerged as the main action strategy of the systems' participants that participated in the study. The study reveals two conflicting strategies in terms of the consequences of parents becoming part of the system. For one thing, the participants involved in the system do not want to be part of the system and consider it something "abnormal"; on the other hand, once they become participants in the system, even involuntary, expectations of help begin to form.

Keywords: *child welfare, parents' becoming system participants, critical social work, social work with family.*